

истории дорожного строительства в СССР (дооктябрьский период) / А.С. Кудрявцев. – М. : Дориздат, 1951. – 332 с. 3. Лихорадова И.Н. История дорожного строительства на территории Воронежского края / И.Н. Лихорадова, В.П. Подольский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2006. – 176 с. 4. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. : Описово-статистичні джерела / АН УРСР, Археограф. комісія та ін.; Упоряд. В.О. Пірко, О.І. Гуржій; Редкол. П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1991. – 222 с. 5. Панфьорова М.А. Південно-Східна Україна наприкінці XVIII ст. – в першій половині XIX ст. / М.А. Панфьорова – Донецьк: Юго-Восток, 2004. – 185 с. 6. Слюсарский А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII–XVIII вв. / А.Г. Слюсарский. – Харьков : Харьковское книжное изво, 1964. – 460 с. 7. Сумцов М.Ф. Слобожане : історично-етнографічна розвідка / М.Ф. Сумцов. – Харків: Союз, 1918. – 240 с. 8. Российский государственный архив древних актов, г. Москва (РГАДА). – Ф. 1356. – Оп. 1. – Д. 6390; Д. 6311; Д. 6319; Д. 6346; Д. 6357; Д. 6351; Д. 6371; Д. 6372; Д. 6327; Д. 6395; Д. 6339; Д. 6340; Д. 6341.

*Кушлакова В.В.
м. Павлоград, Україна*

ХАРКІВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО: ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В 1920-ТІ РОКИ

Діяльність Харківського наукового товариства розглядалась в попередніх роботах не раз: видавнича діяльність ХНТ, робота окремих секцій, внесок у розвиток різноманітних галузей науки, господарства та промисловості й т.п. Проте діяльності товариства по формуванню української національної самосвідомості в 1920-ті роки до сьогодні ми не торкалися [3].

Структура ХНТ була розгалужена та включала в себе багато різнопрофільних секцій, підсекцій, комісій, бюро, філії, комітети, своє видавництво й т. ін. Від початку ХНТ мало на меті популяризацію знань з різних галузей наукового знання та підтримувати доступними йому засобами процес українізації. Найбільш вдалим та ефективним кроком до здійснення поставлених завдань була ініціатива видання наукової періодики та довідникової літератури виключно українською мовою: «Бюлетені Харківського наукового товариства», «Вісник природознавства», «Український медичний архів», «Науково-технічний Вісник» [1; 2; 4; 6; 7].

Члени різних секцій брали активну участь в житті Харкова та України взагалі. Так, долучивши інші харківські організації, вони скла-

ли та видали в 1927 році перший в своєму роді провідник по Харкову, в якому було зібрано інформацію про різноманітні установи міста, вулиці з фото Харкова та мапа міста [7]. Важливим є й той факт, що товариство співпрацювало з бібліотеками міста, щоб кожен бажаючий мав змогу не лише придбати в найближчому кіоску необхідну літературу, а й отримати будь-яке видання безкоштовно в бібліотеці. Саме таким чином ХНТ забезпечило вільний доступ до «джерела знань» всім своїм членам.

Для задоволення потреб допитливих громадян та з метою ознайомлення з вітчизняними історичними та значущими місцями зусиллями членів Харківського наукового товариства в травні 1926 року за ініціативою його природничої секції було зорганізовано Експерсійно-лекційне бюро. Даний структурний підрозділ мав велике значення в роботі виховання національної самосвідомості як самих членів ХНТ, так і всіх пересічних громадян міста та регіону. По-перше, до читання лекцій науково-пізнавального та навчально-виховного характеру долучали не тільки співробітників Харківських установ, але й студентство. Лекції а терміном проведення були епізодичні та циклові й читалися в навчальних установах та клубах міста, при чому було розроблено лекції трьох рівнів, виходячи з рівня акредитації навчального закладу. До речі, очолив зазначене бюро відомий український вчений проф. О. Яната. По-друге, завдяки зусиллям Експерсійно-лекційного бюро ХНТ всі бажаючі мали змогу відвідати екскурсією Харків, Київ, Кавказ, Крим, про що наголошувалось у звіті про роботу бюро за 1927 р.: «...Визнати за бажані екскурсії: до Києва з Канівим, до Держзаповідника ім. Раковського «Чаплі», Крим, Кавказ(4); По Харкову – до Паротяго-будівельного заводу, Електро-Технічн. Лабораторії, Керамічного заводу, Скляного заводу, С.-Г.–Досв. станції, Е.С. Харк., Електр. станцію, Обсерваторію, Палати Міри та Ваги, Лирей слобожанщини, Підземні ходи, Музей промислов, С.-Г. Музей, Святі Гори, Натальївку(15)...» [8].

Всі вище зазначені заходи в період «прискореної» індустріалізації країни, безумовно, сприяли вихованню патріотизму та національної самосвідомості громадян. Тим більше, що хоча товариство й мало статус наукового, проте кожен бажаючий мав змогу брати участь у його засіданнях та культурно-масових заходах.

Крім того, отримати відповіді на різноманітні проблемні та актуальні питання читачі могли через періодичні видання ХНТ. Так, в журналі «Вісник природознавства» був окремий розділ «Листи до редакції», де друкували найбільш важливі питання читачів або навіть звернення з проханням допомогти [2]. Члени природничої секції приділяли велику увагу питанням охорони природи та її організації; проблемам природознавства в школі, зокрема питанням методики навчання природознавст-

ва та самоосвіті: проводилися експедиції Україною, вивчалися пам'ятки природи, а всі результати роботи висвітлювались на конференціях, зібраннях та оприлюднювались на сторінках періодичної преси, зокрема на сторінках друкованого органу Харківського наукового товариства «Вісник природознавства». Особливий внесок члени ХНТ та люди небайдужі до природи краю зробили в дослідженні та розвитку Державного степового заповідника «Чаплі» (сьогодні «Асканія Нова»): роботи К. Дубняка, М. Шарлеманя, І. Тарнані, В. Аверін, Є. Лавренко та інші.

Члени природничої секції разом з науковцями медичної секції зорганізували Мечниківський комітет, проводили місцеві заходи, долучаючи городян до науки та культури. Висвітлювали все це масштабно й доступно в журналах Харківщини та своїх друкованих органах, наприклад, в «Українському Медичному Архіві», який сам по собі мав не тільки науково-дослідче, науково-прикладне, але й історико-культурне значення: «... він сприятиме розвитку й зміцненню української мови в медичній науці і допомагатиме лікарям засвоювати наукову українську мову ...» [4, с. 7].

Секція мови також в 1920-ті роки – в період «боротьби з неписьменністю», в період впровадження української мови – відіграла важливу освітянську роль: тут вивчали походження мови, соціальну природу мови, зв'язок мови й національності, мови й революції; проблеми організації сучасної української літературної мови й т.п. (Л. Булаховський, Б. Ткаченко, М. Сулима та ін.).

На наш погляд, найбільш значний внесок у справу формування національної самосвідомості було зроблено зусиллями членів педагогічної секції Харківського наукового товариства. Вони мали за мету популяризувати знання. Для досягнення цього секція: а) збирає педагогічні матеріали, проводить педагогічні дослідження й обслідування; б) організує індивідуальні й колективні науково-педагогічні праці; в) влаштовує лекції, доповіді, диспути й т. п. на педагогічні теми, а також педагогічні конференції з доповідями про педагогічну практику; г) реферує й рецензує педагогічну літературу; д) організує педагогічні й методичні гуртки, комісії й семінари, зокрема студентські педагогічні гуртки; е) працює в тісному зв'язку з науково-дослідчою кафедрою педагогіки, педвузами м. Харкова й іншими педагогічними науковими інституціями, а особливо – з Культвідділом Робітосу; ж) підтримує постійний зв'язок з педагогічним виробництвом (школа і т. п.) – в Харкові й на провінції, а також з широкими масами робітничо-селянського суспільства (культшефство, виступи, виїзди, кореспонденції) [8, с. 74]. Серед активних членів секції ХНТ були такі відомі та яскраві постаті, як: А. Гендрихівська, Я. Чепіга, Я. Мамонтов, І. Соколянський та інші.

Можливо тому, що на той час члени зазначеної секції обіймали високі державні посади, а тому мали змогу втілювати в життя свої ідеї та оприлюднювати результати своїх та світових наукових доробок.

Список літератури: 1. Бюлетень Харківського Наукового Товариства. – Х., 1927. – № 1(3). – 20 с. 2. Вісник природознавства – Х., 1928. – № 5–6. – 337 с. 3. Кушлакова В.В. Від Українського наукового товариства до Харківського наукового товариства / В.В. Кушлакова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2011. – Т. 19, № ½. Серія. Історія і філософія науки і техніки. – Вип. 19. – С. 129–137. 4. Медична секція ХНТ (діяльність секції з 28 лютого 1925 до лютого 1927) // Український Медичний Архів. – Том I. – Зошит I. – 1927. – С. 185–208. 5. Науково-Технічний Вісник. – Х., 1928. – № 8. – 345 с. 6. Про роботу ХНТ. // Комуніст. – 1928. – № 70. – с. 256. 7. Провідник по Харкову. – Х., 1927. – 80 с. 8. ЦДАВО. – Ф-166, оп. 6, спр. 610, стор. 90–92.

*Кушлакова Н.М.
м. Павлоград, Україна*

НАУКОВО-ТЕХНІЧНІ ТОВАРИСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ

Друга половина XIX ст. у Російській імперії ознаменувалась завершенням промислового перевороту, внаслідок якого інтенсивно починають розвиватись такі галузі виробництва як вугільна, залізорудна, металургійна, машинобудівна, що в свою чергу викликало появу цілої низки технічних проблем, досить важливих у практичному відношенні. Нагальна потреба вирішення цих проблем з урахуванням місцевих умов виробництва сприяла відкриттю спеціальних установ, які мали на меті дослідження природних багатств та пошук шляхів і засобів для їх експлуатації на користь суспільства. На півдні Російської імперії, де починається активне освоєння покладів залізної руди (Кривбас) та кам'яного вугілля (Донбас), поряд з державними спеціальними установами виникають громадські науково-технічні об'єднання різного типу: 1) відділення Російського технічного товариства (Катеринославське, Кременчужське, Полтавське, Харківське, й ін.); 2) товариства інженерів–випускників вищих технічних закладів (Південно-Російське товариство технологів (ПРТТ), Товариство інженерів, що закінчили Катеринославське вище гірниче училище); 3) самостійні регіональні інженерні об'єднання (Товариський гурток інженерів Катеринославського району (ТГІкр), Товариство маркшейдерів півдня Росії (ТМІП) й ін.).